

nalist-onderzoeker die geen enkel tegen-discours kritiekloos omarmt en nooit in slogantaal of pamfletstijl vervalt. Daarom is dit erg vlot lezende boek een waardevolle bijdrage tot het debat in Vlaande-

ren, waardoor John Vandaele zeker ook een plaats verdiende in de Knack-Top 20 van Vlaanderens grootste intellectuelen!

Dries Lesage

Globalisering door een juridische bril

Cedric Ryngaert, *Anders globaliseren. Mensenrechten, milieu en internationale handel*, Leuven: Acco, 2007, 168 p .

Anders globaliseren van Cedric Ryngaert is het vierde boek uit de reeks WereldVisie (Acco). Het belang van een geïnstitutionaliseerde samenwerking in een geglobaliseerde wereld vormt de rode draad van de reeks en daarbij wordt er vooral aandacht besteed aan de activiteiten van de Verenigde Naties. De titel *Anders globaliseren* suggereert misschien een boek vol radicale andersglobalistische voorstellen voor een nieuwe politieke en economische wereldorde, maar dergelijke voorstellen komen niet aan bod. De auteur wil wel in discussie treden met andersglobalistische auteurs en gaat daarom in op twee centrale andersglobalistische thema's, namelijk de maatschappelijke verantwoordelijkheid van multinationals in ontwikkelingslanden (hoofdstuk 1) en de vrijmaking van de wereldhandel versus milieuproblemen (hoofdstuk 2). Die twee thema's worden benaderd vanuit een juridische invalshoek en meer specifiek die van het internationale recht. Beslissingen van juridische instanties (rechtbanken, panels, geschillencommissies) nemen daarbij een belangrijke plaats in. Een dergelijke juridische invalshoek vertrekt van bestaande instituties en kijkt hoever men die bestaande instituties kan 'rekken' om bepaalde waarden te realiseren. Een dergelijke benadering is in hoge mate bekommerd om haalbaarheid en focust uitdrukkelijk op de huidige situatie – waardoor de informatie in het boek ook

snel verouderd zal zijn.

In het eerste hoofdstuk onderzoekt Ryngaert het andersglobalistische streven naar een meer dwingend, internationaal kader om multinationals te reguleren. Welke regulering bestaat er op dit moment en hoe kan die verbeterd worden? Op het vlak van arbeid bestaan er internationale arbeidsnormen van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO), maar die kennen verschillende problemen zoals een weinig specifieke inhoud, zijn weinig vergaand en niet alle staten hebben ze aanvaard (p.38). De moeilijke vraag daarenboven is hoe men ervoor kan zorgen dat dergelijke normen worden nageleefd. Meestal wordt er verwezen naar de controlerende functie van overheden, maar de laatste jaren stelt men zich ook de vraag of multinationals niet rechtstreeks kunnen worden aangesproken voor schendingen van internationaal recht. Dergelijke visie is revolutionair omdat internationaal recht een interstatelijk recht is waarbij alleen staten plichten hebben en ondernemingen alleen verantwoording moeten afleggen aan nationale staten. In 2003 stelde de VN-Subcommissie Mensenrechten dat de primaire verantwoordelijkheid voor de naleving van mensenrechten bij de staten ligt, maar dat daarnaast ondernemingen ook verantwoordelijkheden hebben binnen hun eigen invloedssfeer. Op die manier wordt het probleem van falende overheden ondervangen: als de overheid niet functioneert dan hebben ondernemingen de verantwoordelijkheid om zelf de naleving van mensenrechten te waarborgen. Dat laatste element stootte echter op felle kritiek omdat ondernemingen niet uitgebouwd en democratisch ge-

mandateerd zijn om overheidstaken te vervullen (p.51). Volgens de speciale tegenwoordiger van de VN John Ruggie blijft het voorgaande beperkt tot de meest belangrijkste normen, de zogenaamde *jus cogens*-normen zoals het verbod op foltering, slavernij, dwangarbeid, oorlogsmisdaden, misdaden tegen de menselijkheid en genocide. Voor deze misdaden zijn ondernemingen rechtstreeks aansprakelijk. Er blijft echter de moeilijke vraag wie het respect voor deze internationale normen moet afdwingen (p.59). Voor oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid is er het Internationaal Strafgerechtshof, maar aangezien de bevoegdheden daarvan beperkt zijn, zou men kunnen overwegen om een Internationaal Burgerlijk Gerechtshof te creëren. Dat valt echter niet te verwachten op korte termijn en daarom wordt er meer gedacht aan andere, al goed functionerende, rechtbanken, namelijk de nationale rechtbanken van westerse staten. In de Verenigde Staten hebben een aantal rechtbanken hun rechtsmacht in deze materie vastgesteld, maar tot nu toe kwam het nog nooit tot een veroordeling. Het is nochtans in theorie mogelijk als er een voldoende band tussen de onderneming en het moederland bestaat. Dit nationaliteitsbeginsel is in het klassieke strafrecht weinig betwist: als je in het buitenland een moord begaat, kan je in je eigen land vervolgd en berecht worden. Ryngaert concludeert dat er al heel wat internationale normen en nationale wetten bestaan die het gedrag van multinationale ondernemingen reguleren. Bij falende staten blijft de vraag is of men in dit geval ondernemingen rechtstreeks verantwoordelijk kan stellen. Een tweede probleem is hoever de verantwoordelijkheid van een onderneming reikt: gaat het enkel om de eigen activiteiten, of ook die van dochterondernemingen en toeleveranciers of zelfs nog ruimer? Bij gebrek aan afdwingbare internationale regels hecht de auteur heel wat belang aan zelfregulering van de privésector. Opdat der-

gelijke zelfregulering zou kunnen werken moet ze echter aan heel wat voorwaarden voldoen zoals eenduidige standaarden en onafhankelijke revisoren.

In het tweede hoofdstuk bekijkt Ryngaert hoe het potentiële conflict tussen vrijhandel en milieu zich vertaalt in een spanning tussen multilaterale milieuakkoorden (MEA's) en de Wereldhandelsorganisatie (WTO). Het basisprobleem inzake vrijhandel en milieu is dat er geen organisatie bestaat die beide bekommernissen incorporeert. Vrijhandel wordt onderhandeld in de WTO, maar er is geen evenwaardige internationale organisatie die zich bezighoudt met milieu, een 'VN-milieuorganisatie'. Er is wel de UNEP (*United Nations Environmental Programme*) maar die werkt enkel beleidsondersteunend. De belangrijkste bindende internationale afspraken op milieuvlak vormen de MEA's (*Multilateral Environmental Agreements*), bijvoorbeeld het verdrag inzake internationale handel in bedreigde diersoorten (1973), het ozonverdrag (1987), het Baselafvalverdrag (1989), en het verdrag over gevaarlijke chemicaliën en pesticiden (2001). Eén van de belangrijkste uitdagingen in het 'handel versus milieu-debat' is daarom het potentiële conflict tussen handelsbelemmeringen om milieuredenen en WTO-regels. "Bepaalde landen die hoge milieustandaarden toepassen zouden kunnen weigeren om goederen uit andere landen met lage milieustandaarden toe te laten op hun markt. De discussie is vooral acuut voor goederen die op zich niet vervuilend zijn, maar wel op een ecologisch onverantwoorde manier geproduceerd zijn. (...) Aan die vraag is ook een belangrijk ontwikkelingsaspect verbonden. (...) Als je westerse landen toelaat om goederen uit ontwikkelingslanden van westerse afzetmarkten te weren omwille van milieuredenen, dreig je de economische ontwikkeling tegen te houden" (p. 86). De bestaande WTO-regels staan volgens Ryngaert niet *per se* vijandig tegenover handelsbelemmerende milieumaatre-

gelen en vooral artikel XX van GATT is daarvoor belangrijk. Dat artikel laat uitzonderingen toe die verbonden zijn met de gezondheid van mensen, dieren en planten en met de uitputting van natuurlijke grondstoffen (p. 88). De WTO heeft ook geen probleem met discriminatie als de producten verschillend zijn. Zo worden 'gewone' en 'biologische' appels gezien als verschillende soorten appels en is discriminatie toegelaten. Veel moeilijker zijn de gevallen waar de verschillen alleen liggen in de productie, bijvoorbeeld tonijn die gevangen is met netten die dolfijnvriendelijk zijn. Het eindproduct is hetzelfde, alleen het productieproces is verschillend. Niettemin bewijzen sommige concrete juridische cases ('Garnaal-Schildpad') dat ook op basis van het productieproces discriminatie toelaatbaar is binnen de WTO-regels. Tot nu toe waren er in de praktijk nog geen echte conflicten tussen WTO-regels en MEA's. Bij de vorming van nieuwe MEA's worden er echter weinig handelsbeperkingen opgenomen uit vrees dat er een conflict zou kunnen ontstaan: het zogenaamde *chill effect* van de WTO. Mochten er toch conflicten komen dan heeft de WTO een quasimonopolie om die geschillen tussen handel en milieu te beslechten. De op dit moment onduidelijke verhouding tussen WTO-regels en MEA's maakt deel uit van de huidige Doha-WTO onderhandelingsronde. Het grootste probleem is echter dat de leden van de WTO niet altijd overlappen met de leden van de MEA's. De auteur behandelt afsluitend drie do-

meinen: het conflict tussen de VS en de EU over ggo's (p.116-123), de spanning tussen WTO-afspraken en handelsmaatregelen in het Kyotoprotocol (p.123-128) en de spanning tussen WTO-afspraken en het UNESCO-verdrag over de Diversiteit van Cultuuruitingen (p.129-133). De lezer leert doorheen die cases dat de situatie meestal erg complex én genuanceerd is. Uitspraken van WTO-panels zijn vaak niet zo anti-milieu als op het eerste gezicht zou lijken. Niettemin kan men moeilijk om het feit heen dat er zo goed als geen WTO-beslissing over geschillen echt in het voordeel van het milieu was. In sommige (inleidende) stukken waagt de auteur zich ook aan meer algemene economische, politieke, sociale en ethische analyses. De positie van de auteur daarin is vaak onduidelijk, maar hij toont wel een grote bezorgdheid voor de (economische) ontwikkeling van ontwikkelingslanden en hij wijst tegelijk elke vorm van protectionisme af. Deze stukken zijn echter weinig uitgewerkt en beargumenteerd en kunnen de lezer misschien enigszins ergeren. De meerwaarde van het boek zit niet in een analyse van de milieuproblematiek of van globalisering, maar wel in het juridische en het is dan ook vanuit die invalshoek dat men, volgens mij, dit boek moet lezen. Het boek is interessant voor wie wil kijken naar de huidige bestaande instituties op het vlak van internationaal recht en welke verbeteringen daarbij haalbaar zijn.

Stijn Neuteleers

Kind en natuur

Richard Louv, *Het laatste kind in het bos. Hoe we onze kinderen weer in contact brengen met de natuur*, Utrecht: Jan van Arkel, 2007, 381 pp. Vertaling Ceciel Verheij en Jan van Boeckel.

'Het laatste kind in het bos' verscheen in de Verenigde Staten in 2005. Het was er

de aanzet tot een nationale dialoog. Richard Louv snijdt met dit boek een erg gevoelig thema aan. Er is geen ouder die zijn kind niet de allerbeste toekomst wil bieden en toch lijkt het er op dat we bezig zijn om onze kinderen een van de belangrijkste bouwstenen voor een evenwichtige ontwikkeling te ontnemen. Met tal van interviews en biografieën toont de auteur aan dat (belangrijke)